

Редьярд КІПЛІНГ

КІМ

*Переклад з англійської
Євгена ТАРНАВСЬКОГО*

Київ
“ЗНАННЯ”

Розділ 1

*Вузька стежина випала вам,
Тим, хто судний день не відчув на шкурі.
Не зневажайте ж бо поган,
Що палять фіміам для Будди в Камакурі¹.
“Будда в Камакурі”*

Незважаючи на заборону міської управи, він сидів верхи на гарматі Зам-Замі², що стояла на цегляному постаменті навпроти Аджайб-Ігару — Будинку дивовиж, який ще називали Лагорським музеєм. Той, хто володіє Зам-Замою, цим “вогнедишним драконом”, володіє всім Пенджабом, бо велика гармата з позеленілої бронзи завжди була першою серед трофеїв завойовників.

Кім мав певне виправдання — він зігнав із гармати синочка Лали Дінатги, бо Пенджабом володіли англійці, а Кім власне й був англійцем. Хоча він і мав смагляву шкіру, як і будь-хто з місцевих, хоча й волів спілкуватися місцевою говіркою, бо рідною мовою висловлювався побіжно та невиразно, хоча й теревенив на рівних із шибениками на базарі, Кім усе ж був білим — найбіднішим білим серед собі подібних. Метиска, котра наглядала за ним

¹ *Камакура* — місто в Японії, центр паломництва буддистів. (Тут і далі — прим. пер.)

² *Зам-Зам* — легендарна гармата великого калібру, яку вперше використали афганці у битві 1761 року, згодом її використали сикхи вже проти афганців, врешті-решт її захопили англійці разом із усім Пенджабом.

(курила опіум і вдавала, що тримає крамницю з уживаними меблями біля площі, де стояли тарантаси), розповідала місіонерам, що вона Кімова тітка, а його мати була доглядальницею в сім'ї одного полковника й вийшла заміж за Кімбола О'Гару, молодого сержанта ірландського полку маверикців¹. Пізніше він отримав хлібну посаду на Сіндо-Пенджабо-Делійській залізниці, і той полк повернувся додому без нього. Дружина померла від холери у Фірозеपुरі, й О'Гара став зазирати у чарку, тинятись туди-сюди залізницею з трирічним малюком із розумними очима. Доброчинні товариства та капелани, котрі переживали за дитину, намагалися відібрати її, але О'Гара вештався, поки не натрапив на жінку, котра курила опій, перейняв від неї цю звичку і помер, як помирають бідні білі в Індії. На момент смерті все його майно складалося з трьох документів — один він називав своїм *ne varietur*², бо ці слова були зазначені під його підписом, другим була “посвідка про відставку”. Третім документом було свідоцтво про народження Кіма. Ці документи, як він любив повторювати, накурившись опію, зроблять малого Кіма людиною. За жодних обставин Кім не повинен був розлучатися з ними, бо вони були частинкою магії — тієї магії, яку люди практикували за музеєм, у великому синьо-білому Джаду-Ггарі, магічному будинку, який ми називаємо масонською ложею. Колись усе повернеться на свої місця, казав він, і Кім возвиситься серед колон, величезних колон краси та сили. Сам полковник, їдучи на коні на чолі найкращого полку у світі, попідкується про малюка Кіма, і йому має пощастити більше, ніж батькові. Дев'ятсот першокласних демонів, головний серед яких — Червоний бик на зеленому полі, будуть піклуватися про Кіма, якщо вони ще не

¹ *Маверикці* — такого британського військового підрозділу ніколи не існувало.

² *Ne varietur* (лат.) — не підлягає виправленню.

забули О'Гару, бідного О'Гару, котрий був десятником на Фірозепурській лінії залізниці. Після цього чоловік гірко ридав, сидячи у поламаному очеретяному кріслі на веранді. По його смерті жінка зашила пергамент, документи та свідоцтво про народження сина в шкіряну торбинку і повісила як амулет Кімові на шию.

— Одного дня, — казала жінка, плутано пригадуючи пророцтва О'Гари, — за тобою прийде великий Червоний бик на зеленому полі і полковник верхи на баскому коні, — тут вона перейшла на англійську, — і дев'ятсот бісів із ним.

— А, — зронив Кім. — Спробую запам'ятати. Червоний бик і полковник на коні прибудуть, але спершу, як казав мій батько, з'явиться двійко чоловіків, котрі підготують усе для цього. Батько казав, що вони так завжди робили і так завжди буває, коли люди застосовують магію.

Якби жінка послала Кіма до місцевої Джаду-Ґарі з цими паперами, його б, звісно, забрали в провінційну лоду та відправили до сиротинцю масонів на Пагорбах, та молодиця не довіряла тому, що чула про магію. Кім також мав свої власні погляди. Коли він підріс, то навчився уникати місіонерів і білих людей поважного вигляду, котрі цікавилися, хто він і чим займається. Бо Кім дуже успішно не робив нічого. Правда, він знав, як свої п'ять пальців, чудове місто Лагор, обнесене муром від Делійських воріт до зовнішнього форту Дітча, був близько знайомий із людьми, котрі вели життя неймовірніше, ніж міг би собі уявити Гарун-ар-Рашид, і сам жив серед пригод, фантастичніших, ніж описано в "Тисячі й одній ночі", але місіонери та секретарі добродійних організацій не могли побачити у цьому красу. У гарнізоні його прозвали Маленьким приятелем усього світу, і дуже часто, будучи спритним і непомітним, він уночі виконував на залюднених дахах доручення прилизаних та блискучих фертиків. Звісно, він

знав, що це були любовні інтриги, бо пізнав зло, як тільки навчився розмовляти, але йому подобалася сама гра заради гри: скрадання темними провулками та канавами, лазіння водогінними трубами, тіні та відгомін жіночих голосів на пласких дахах і стрімкий політ із даху на дах під покровом теплої ночі. Цікавили його й побожні люди, вимашчені попелом факіри у своїх цегляних храмах під деревами на березі річки, з ними він був добре знайомий, вітав їх, коли ті поверталися після своїх походеньок за милостинею, і, коли ніхто не бачив, їв із ними з одного казанка. Жінка, котра доглядала його, слізно наполягала, щоб він носив європейський одяг: штани, сорочку й обшарпаний капелюх. Та Кіму під час виконання таємних доручень було зручніше одягатися як індус або магометанин. Один із фертиків, той самий, котрого знайшли мертвим на дні криниці у ніч землетрусу, якось подарував йому повний комплект індійського одягу вуличного хлопчика нижчої касты, який Кім ховав у криївці під однією балкою на пилорамі Ніла-Рама за будівлею Пенджабського верховного суду, де сохнуть запашні деодарові колоди, сплавлені річкою Раві. Коли Кім вирушав у справі чи розважитись, то одягав свій "скарб", повертаючись на веранду вранці, змучений галасом весільної процесії чи якогось індуського фестивалю. Інколи вдома бувала й їжа, та частіше її не було, і Кім знову вирушав попоїсти до своїх друзів-тубільців.

Гупаючи ногами по гарматі, він час від часу відволікався від гри з малим Чгота-Лалом та Абдуллою, сином продавця солодошів, аби зробити брутальне зауваження тубільцю-поліціянту, котрий стеріг шеренги взуття біля дверей музею. Довготелесий пенджабець поблажливо всміхався: він уже давно знав Кіма. Як і водоноша, котрий зволожував суху дорогу зі свого лантуха з козячої шкіри. Як і Джавагір-Сінг, столяр у музеї, котрий гнув спину над

новими ящиками для пакування. Як і всі навколо, крім селян, котрі поспішали до Будинку дивовиж, аби поглянути на речі, які люди виготовили в їхній окрузі та деінде. У музеї виставлялися зразки індійського мистецтва і ремесел, і будь-хто, шукаючи мудрості, міг попросити в куратора пояснень.

— Геть! Геть! Пусти мене нагору! — лементував Абдулла, видряпуючись колесом Зам-Зами.

— Твій батько пік пиріжки, а мама твоя крала ггі¹, — наспівував собі Кім, — усі мусульмани звалилися із Зам-Зами.

— Пусти мене нагору! — верещав малий Чгота-Лал у своїй вишитій позолотою шапчині.

Статки його батька, можливо, сягали й півмільйона фунтів стерлінгів, та Індія — єдина демократична країна у світі.

— Індуси також гепнулися із Зам-Зами. Мусульмани випхали їх. А твій тато пік пиріжки.

Хуліган замовк, бо з-за рогу гамірного базару Моті вийшов хтось, кого Кім, котрий вважав, що знає всі каси без винятку, бачив уперше. Він був на зріст майже шість футів, одягнений у сірий одяг із багатьма складками, що нагадував попону для коня, і в жодній зі складок Кім не бачив навіть натяку на відомі йому професії чи ремесла. На поясі в незнайомця висів довгий залізний ажурний пенал і дерев'яна вервичка, яку носять побожні люди. На його голові красувалася величенька шапчина. Обличчя чоловіка було жовтим і зморшкуватим, як у Фук-Шінга, шевця-китайця з базару. Його очі були дещо скошені догори та виглядали, як маленькі щілинки з оніксу.

¹ *Ggi* — різновид очищеного пряженого масла, яке широко використовується в Південній Азії для приготування їжі, лікування і проведення релігійних ритуалів.

— Хто це? — поцікавився Кім у своїх друзів.
— Можливо, це чоловік, — відповів Абдулла, витріщаючись із пальцем у роті.
— Без сумніву, — погодився Кім, — але він не схожий на жодного з чоловіків, котрих я бачив у Індії.
— Може, чернець, — припустив Чгота-Лал, зауваживши вервичку. — Погляньте! Він іде у Будинок дивовиж!
— Ні-ні, — захитав головою правоохоронець. — Я не розумію, що ви там патякаєте.
Констебль розмовляв пенджабською:
— Гей, Приятелю всього світу, що він торочить?
— Пришли його сюди, — запропонував Кім, зістрибуючи зі Зам-Зами та блискаючи голими п'ятами. — Він чужинець, а ти буйвіл.
Чоловік безпомічно обернувся і рушив до хлопчиків. Він був старий і його вовняний каптан досі смердів полином із гірських яруг.
— Діти, а що це за великий будинок? — спитав він на дуже хорошому урду¹.
— Аджайб-Ггару, Будинок дивовиж!
Кім не назвав його ні міян, ні дала, як належало б, бо не міг визначити віросповідання чоловіка.
— О! Будинок дивовиж! Кожен може увійти всередину?
— Це написано на дверях: усі можуть заходити.
— Без грошей?
— Ну, я заходжу і виходжу, а я ж не банкір, — засміявся Кім.
— На жаль, я старий чоловік. Я не знав.
Тоді торкнувшись вервички, він злегка обернувся до музею.
— Якої ви касті? Де ваш дім? Ви прийшли здалеку?
— засипав прибульця запитаннями Кім.

¹ Урду — одна з мов Індії, офіційна мова Пакистану, дуже близька до гінді; зазнала значного впливу перської та арабської мов; має арабський алфавіт.

— Я прийшов із Кулу, з-за Кайласа, але що ви про це знаєте? Із Пагорбів, — тут він зітхнув, — де повітря і вода свіжі та студені.

— Ага! Хітаї (китаєць), — гордо припустив Абдулла. Фук-Шінг якось вигнав його з крамниці за те, що той плюнуv на божка, який чигав над взуттям.

— Пагарі (горянин), — додав малий Чгота-Лал.

— Атож, дитино, горянин із Пагорбів, які ти ніколи не побачиш. Чув про Бготіялу (Тибет)? Я не хітаї, а ботія (тибетець), якщо вже хочеш знати, — лама, або гуру по-вашому.

— Гуру з Тибету, — процокав язиком Кім. — Я ще не бачив таких людей. Отже, у Тибеті є індуси?

— Ми послідовники Серединного шляху, живемо мирно в своїх монастирях і я йду навідати Чотири священні місця перед смертю. Чи знаєш ти, ще дитина, стільки ж, як і я, вже старий.

Незнайомець щиро всміхнувся хлопцям.

— Чи ти їв сьогодні?

Він понишпорив у себе за пазухою та вийняв потерте дерев'яне горнятко для милостині. Хлопці кивнули. Усі ченці, котрих вони знали, жебрали.

— Я ще не зголоднів, — він обернув голову, як стара черепаха на сонці. — Чи правда те, що в Будинку дивовиж у Лагорі є багато образів?

Він повторив останні слова, ніби перевіряючи, чи адреса правильна.

— Правда, — підтвердив Абдулла. — Там багацько поганських статуеток. Ви також ідолопоклонник?

— Не зважайте на нього, — махнув рукою Кім, — це урядовий будинок і в ньому немає ідолопоклонства, лише сагиб із білою бородою. Ходімо зі мною, я все покажу.

— Чужі ченці їдять хлопчиків, — прошепотів Чгота-Лал.

— А він чужинець і бут-параст (поганин), — зауважив магометанин Абдулла.

Кім зареготав.

— Він нова людина. Гайда до матусь на коліна і будете у безпеці. Ходімо!

Кім із тріском крутнув турнікет, який реєструє відвідувачів, старий подався за ним і спинився, наче громом уражений. У холі стояли великі екземпляри грецько-буддійських скульптур, виконаних (лише вчені знають, наскільки давно) забутим майстром із чутливими й управними руками, котрому незбагненним чином вдалося передати грецький стиль. Тут були сотні скульптур, фризи з рельєфними фігурами, фрагменти статуй, плити, всіяні фігурками, які вкривали цегляні стіни буддійських ступ і вігарів¹ Північної країни, а зараз, відкопані та позначені, становили гордість музею. З роззявленим від зачудування ротом лама крутився туди і сюди, і нарешті застиг заворожений перед горельєфом коронації чи апофеозу Будди. Учитель був зображений сидючи на лотосі, пелюстки якого були настільки глибоко підрізані, що здавалися майже окремими. Навколо нього була зібрана божественна ієрархія королів, старійшин і давніх Будд. Нижче були вкриті лотосом води з рибою та водяними пташками. Два деви з крилами метеликів тримали вінок над його головою, над ними ще одна пара утримувала парасолю, увінчану головним убором Бодгісатви, прикрашеним коштовним камінням.

— Повелителю! Повелителю! Це сам Шакья-Муні, — лама мало не ридав і взявся наспівувати чудову буддійську молитву.

*Його і шлях, його й закон,
Він Майї син, Ананди бог,
Наш славний Бодгісатва.*

¹ *Ступи* — куполоподібні кургани або пам'ятники, що використовувалися як буддійські храми; *вігари* — монастирі чи монаші келії.

— Він тут! Найвищий закон також тут. Моя мандрівка гарно почалася. І яка робота! Яка робота!

— Сагиб он там, — вказав Кім і прошмигнув убік між стелажми відділу мистецтв і ремесел.

Білобородий англієць витріщився на ламу, котрий повагом обернувся і привітав його, а потім, трохи пововтузившись, витягнув нотатник і клаптик паперу та, посміхаючись на дитячий незграбний почерк, промовив:

— Так мене звати. Один із нас, котрий здійснив прощу святими місцями (зараз він настоятель монастиря Ланг-Чо), дав це мені, — затинаючись сказав лама. — Він і розповів про це.

Його худа рука невпевнено повела навколо.

— Тоді вітаю, ламо з Тибету. Тут зберігають образи, — він зазирнув в обличчя ламі, — а я тут, аби збирати знання. Зайдіть до мого кабінету ненадовго.

Старий затремтів від збудження.

Кабінет був невеличкою дерев'яною комірчиною, відгородженою від галереї зі скульптурами. Кім припав до утвореної від спеки щілини у кедрових дверях і, дослухаючись до свого інстинкту, завмер, щоб слухати та дивитися.

Більшість розмови була йому зовсім невтямки. Лама спочатку невпевнено балакав із куратором про свій монастир у Сач-Дзені, який розташувався навпроти Фарбованих скель, на відстані чотирьох місяців дороги звідсіля. Куратор сягнув по величезний альбом і показав йому те місце, облаштоване на скелі, що нависла над гігантською долиною з геологічних шарів ґрунту різних відтінків.

— Авжеж! — лама насадив окуляри в роговій оправі китайської роботи. — Ось хвіртка, через яку ми носимо дрова до зими. І ви... англійці знаєте про це? Теперішній